

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Resistance Literature

Print ISSN: 2008 - 6881 Online ISSN: 2821 - 1022

Scientific Association of Persian
Language and Literature

Manifestations of Shahnameh in the Literature of Resistance and National Identity of Afghanistan*

Farideh Davoudy Moghadam¹
Mir Mohammad Ozair Yaghoubi²

Abstract

1. Introduction

Shahnameh by Abul Qasim Ferdowsi is teemed with historical, cultural, linguistic, and territorial identity elements and symbols. This work is also known as one of the outstanding works of the civilizational sphere of Greater Iran. This valuable literary epic has had a wide impact on different countries and ethnic groups and, as a literary and cultural masterpiece, has played a very important role in preserving and strengthening the national and cultural identity of Afghanistan. Shahnameh, in Shahnameh readings and gatherings held at various ceremonies and celebrations, is of great importance for increasing the fighting spirit and sense of pride of Afghan soldiers and heroes. This epic work, with its attractive description and beautiful depiction of warriors and warriors, strengthens the motivation and enthusiasm for defending the homeland and national values in the hearts of the Afghan people. The deep connection of Shahnameh with the literature of stability in Afghanistan indicates the unparalleled impact of this work on the historical resistance of that land and has

* Article history:

Received: 7 October 2024

Received in revised form: 12 October 2024

Journal of Resistance Literature

Year 16, No. 30, Spring and Summer 2024

Accepted: 30 December 2024

Published online: 11 January 2025

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

¹. Associate Professor, Shahed University, Tehran, Iran.

E-mail: davoudy@shahed.ac.ir

². MA Student of Resistance Literature, Shahed University, Tehran, Iran.

Email: mirshoaib321@gmail.com

always been known as a symbol of the national and cultural values and ideals of Afghanistan.

2. Methodology and Research Significance

The method of this research is a qualitative content analysis of the type of theme that extracts the concepts of resistance and national identity from the texts of Afghan poets. Then, it applies these themes to the characters, myths, and heroic themes of the Shahnameh. In the next stage, it interprets and analyzes these concepts to categorize and present the results. The practical importance of this research is to increase the morale of the Afghan people and its theoretical importance is to develop knowledge and information in the field of literature and culture of this region. From the perspective of cultural policies, this research can help officials use the values and teachings of the Shahnameh in their programs and actions to strengthen the morale and identity of the Afghan people.

3. Discussion

3-1. A Brief Look at the History of Afghanistan

The land of Afghanistan was known as Khorasan in the Middle Ages and as Ariana in ancient times (Daneshnameh Ariana, 1949, Vol. 1: 234). The country that is known today as Afghanistan is the product of the thoughts of Ahmad Shah Abdali (1729-1772). Although he did not call his country by this name and called himself the King of Khorasan, it is said that the name Afghanistan was first used as the official name of the country in a treaty between Iran and England during the Durrani rule in 1801. (Mozaffari, 2014: 13 / for more information, see: An Introduction to the History of Afghanistan, Mehdizadeh Kabuli, 2007)

3-2. Shahnameh Narrative Writing in Afghan Culture

Interest in Shahnameh and the tradition of Shahnameh reading in Afghanistan has a long historical root, which can be traced back to the 19th century after the first British invasion of Afghanistan. This tradition was also more popular and flourished in the markets of Kabul than in other cities in Afghanistan. The influence of Shahnameh on Afghan culture and literature shows the deep connection that the people of this land had with this famous culture. Shahnameh readers decorated their faces with the heroes of Shahnameh and tried to use swords and bows to stage the stories. In this way, Shahnameh readers

wanted to attract the attention of more marketers to themselves and their Shahnameh reading and motivate people against their enemies (Naderi, 2010: 175). This type of reading of the heroic stories of the Shahnameh created more motivation and enthusiasm in the people and made them stronger and more aware of the challenges and problems. For this reason, "Since the time of Amir Habibullah, when Afghanistan was under the protection of the British, reading the Shahnameh in public was prohibited. Because itinerant readers armed with swords, daggers, and spears had provided the means of distress for the British representative." (Toghyan Sakaei, 2010: 190).

3-3. The Position of Shahnameh and Ferdowsi in Afghan Resistance Poetry

In the poetry of the resistance of Afghanistan, Shahnameh and the works of Ferdowsi have also been mentioned as sources of inspiration over and over again. Parto Naderi, a prominent Afghan poet, refers to the glory and values of Shahnameh and Ferdowsi in his valuable works written during the occupation of Afghanistan and praises them. This connection between the poetry of the resistance of Afghanistan and great literary works shows the influence and cultural and literary values of such works. He praises the Shahnameh and its impact on the culture and history of Great Iran. He emphasizes that this work, like an impregnable fortress, has provided a basis for keeping the history and culture of the Afghan nation alive. This poem by Parto is popular among the Afghan people to honor and preserve the Shahnameh. Also, the Afghan militant poet Abdul Qahar Asi, in his works, refers to the "Shahnameh as a symbol of brotherhood, bloodline and trust" and brings religious figures to speak of the bond of nationality and religion. He shows that freedom, as a fundamental principle, can unite people and strengthen the bond of brotherhood and trust. Elsewhere, Asi, while praising his birthplace, describes it as the headquarters of the heroes of the Shahnameh and poetically admires the brave men. With a mixture of his feelings and thoughts, he portrays his deep connection with the Shahnameh and its values.

3-4. Heroes and Characters of Shahnameh in Afghan Resistance Poetry

The heroes of Shahnameh such as Rostam, Sohrab, Esfandiar, and Siavosh have played a very important role in developing the martial spirit of the Afghan people. These heroes are depicted in Shahnameh with strength, courage, and outstanding moral and human qualities. For this reason, the Afghan people are inspired and role models by

them. For example, in the poetry of Afghan resistance, the character and characteristics of Rostam are often used as a heroic model for effort and resistance in facing challenges. Latif Nazimi also considers Zahak as a symbol of the ambition of the occupiers and Kaveh as a symbol of the liberation and national liberation of Afghanistan. Parto Naderi considers the epic poets of the homeland to be descendants of Kaveh.

3-5. Women of Shahnameh, Symbol of the Sufferings of Afghan Women

Women of Shahnameh are present in the poetry of resistance of Afghan women and men with great frequency and respect, and sometimes they have conveyed their message to the people beyond the male discourse of their society. Kazemi has an impressive poem called Tahmina. Tahmina is a metaphor for the isolation and pain of women who lose their young children, unmercifully. In this poem, the poet wants to bring the voice of the oppression of Afghan women to the ears of the world. (Kazemi, 2006: 117-118)

3-6. Shahnameh Cities: Symbol of National Identity in Afghanistan

The names of cities and historical places in Shahnameh play an important role in the history and national culture of Afghanistan because these names have had a direct connection with the events and mythical figures of Afghanistan and have helped to remember the cultural and historical heritage of the country. The presence of real cities and historical places, such as Takht-e-Rostam, the Temple of Nobahar, the city of Zahhak, etc., by referring to the events and heroes of Shahnameh, can strengthen the courage, will, and perseverance of the people, because these names have always been symbols of courage and perseverance for the people of Afghanistan. A deeper understanding and recognition of these places can help strengthen individual and collective identity and transmit cultural and historical values to future generations.

3-7. The use of mythological symbols of the Shahnameh in the poetry of Afghan Resistance

Many mythological symbols in the Shahnameh have been used in the works of Afghan intellectuals with a motivational function to stimulate the heroic spirit of the people and fight against the invaders. Mythological creatures such as demons, dragons, Simorgh, etc. have a high frequency in Afghan social and resistance poems.

3-8. Afghanistan: The place where the heroic events of the Shahnameh took place

The connection between the Shahnameh and the people of Afghanistan can be examined from several angles. This land, as the place where heroic events took place, has played an important role in creating a deep connection with the Shahnameh. As we know, one of the sources for the composition of Ferdowsi's Shahnameh is Balkhi's Gashtasnameh, which is composed of a thousand verses. This connection and connection with the Shahnameh is not only with the history of Iranian literature but also with the civilization and culture of Afghanistan and can help increase national pride and cultural identity. As one of the ancient literary and cultural masterpieces of this great civilizational area, the Shahnameh narrates the common cultural values between the people of Afghanistan and Iran. In addition, the connection with the Shahnameh can lead to cultural and artistic connections between the two countries and increase solidarity and cooperation between the people of these two lands. This connection can also help promote and develop knowledge and understanding about the history, literature, and art of Afghanistan and Iran and add to the cultural and civilizational values of these two countries.

3-9. Shahnameh and War Letters

Resistance poetry is a type of poetry with a familiar yet new name in contemporary Persian literature of Afghanistan. This type of poetry focuses primarily on the poems of the period of struggle and resistance of the zealous Afghan people against the invasions of the British occupying forces and the forces of the former Soviet Union. These poems are inspired by numerous works as a means of resistance and standing up for their nation against foreign aggression and occupation. "Resistance poetry in contemporary Afghan literature began with the writing of war letters during the reign of Ahmad Shah Durrani, the powerful king of Afghanistan. Nizam al-Din eshrat, in his Shahnameh, which he wrote about the life of Ahmad Shah and his attacks on India in the vein of Ferdowsi's Shahnameh, begins this poetic style". (Khaleeq,2016: 219)

In the war letters and literature of this period in Afghanistan, the clash between the Afghan and British wars united different classes of people to pursue common and vital ideals such as the country's freedom and salvation from disgrace. Some poets who were close to the people participated in these battles with their poetry as a powerful weapon and promoted freedom.

3-9-1. Gholami Jang-nameh

Gholami's poetry depicts the epic of the Afghan people in the face of the British invasion and consists of more than three thousand verses. Gholami is a poet who is considered more of an artist. By emphasizing personal feelings and using people and objects along with his independent choice of words and use of language, he adheres less to old literary values. However, in general, he has been able to make significant progress in his works from an artistic point of view and achieve new achievements in the accurate and clear description of scenes. The images and scenes seen in old epic works are displayed in Jang-nameh Gholami using well-known similes and metaphors from the Shahnameh, which shows the deep influence of Master Toos on his works.

3-9-2. Akbarnameh Kashmiri

Akbarnameh Kashmiri is a poem by Hamid Kashmiri, who was born in 1246 AH in the village of Nopeg, a suburb of the city of Shahabad, Kashmir. His father, named Hayatullah, was a famous religious scholar and writer. Kashmiri was also skilled in the Arabic language and, to strengthen his skills, he studied classical Persian literature and the works of great Persian poets. It is said that "in a gathering he had with his friends, one of the attendees said: I wish Ferdowsi had put these stories into order." This sentence inspired him to compose Akbarnameh. (Anusheh, 2002, Volume 3: 351-352)

This work is important from the perspective of literary history in two ways: the first aspect is the impact and reactions that Akbar Nameh had on the minds and consciences of the Afghan people in the 19th century, and the second is the recording of the events and wars of Afghanistan from the perspective of the enemies.

4. Conclusion

In this research, by analyzing some research sources and poetic works of Afghan scholars and poets, it was shown that the unique effects of Ferdowsi's Shahnameh on the values, identity beliefs, and the literature on the resistance of this land are undeniable. In this research, by bringing numerous poetic examples, the impact of characters, places, myths, and other identity elements of the Shahnameh on the scope of the poetry of the resistance of Afghan poets was shown. Also, some historical approaches and their practical effects were discussed and examined. It was said that the use of the myths of the Shahnameh, due to activism and the creation of an epic

and heroic spirit, has been revived in the poetry of the resistance poets of this country, which shows the prevalence of mythical truths in this land. The poets and writers of the Afghan resistance have organized and developed their values such as national identity, revolutionary thoughts, and resistance ideas through inspiration from the Shahnameh. Finally, this research has shown that Shahnameh has played a significant role in promoting the human, epic, and moral values of Afghanistan yesterday and today, and these effects still exist in the contemporary period.

Keywords: Resistance literature, Ferdowsi's Shahnameh, Afghanistan, National-Cultural identity

References:

- Akbarzadeh, Seyyedeh Shokofeh. (2012). The place of the Shahnameh in Afghanistan, commemoration of Hakim Abul-Qasim Ferdowsi, year 1, issue 1, pp. 90-101.
- Anousheh, Hassan. (2002). Encyclopedia of Persian Literature, volume 3, second edition, Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Asi, Abdul Qahar. (1990). Diwan Ash-Shaqna Bagh, Afghan Writers Association, Kabul.
- Asi, Abdul Qahar. (2009). Summary of Qahar Asi's Poems, 2nd edition, Khayyam Publications, Peshawar.
- Azarakhsh, Sarwar. (2001). An image on the mirror of the turning, first edition, Peshawar: Arash Publishing Center.
- Azimi, Mohammad Azim. (2011). Afghanistan and its Amazing Points, 1st edition, Kabul: Al-Huda International Publications.
- Bakhtari, Wasif. (2009). A few pottery on the crystal counter of tomorrow, by Naser Hotak, Kabul: Parnian Publications.
- Farand, Abdul Fahim (2006). Execution of the Month, 1st edition, Kabul: Massoud Shahid Publications Unit.
- Forough, Khaleda (1990). Crossing the Qarn of Cain, Peshawar: Maiwand Publishing Center.
- Forough, Khaleda (1997). Always Five Ages, 1st Edition, Kabul: Maiwand Publishing.
- Kazemi, Mohammad Kazem and Rahmani, Mohammad Asif (1991). Poetry of the Resistance of Afghanistan, Tehran: Publications of the Islamic Propaganda Organization's Artistic Center.

- Kohzad, Ahmad Ali (1975). *Afghanistan in the Shahnameh*, 1st Edition, Kabul: Publications. Bayhaqi.
- Habib, Asadullah. (2002). *Dari literature in the first half of the twentieth century*, second edition, Peshawar: Multahab Publications.
- Habibi, Abdul Hai. (2007). *Historical Geography of Afghanistan*, First Edition, Kabul: Maiwand Publications.
- Hamed, Abdul Sami. (2008). *Let the Night Always Stay*, Peshawar: Maiwand Publishing Center.
- Hamed, Abdul Sami. (2008). *Thirsty Glasses*, Balkh: Balkh Writers' Association.
- Jawaheri, Ghulam Yahya. (2009). *My city of a thousand faces*, first edition, Kabul: Afghanistan Pen Association.
- Khaleghi, Jalal. (2007). *Khalighi's Shahnameh (From the Beginning to the End of the Story of the Landing of Siyawakhsh)*, Fourth Edition, Ferdowsi Institute Publications, Affiliated to the Center for the Great Islamic Encyclopedia.
- Khaliq, Saleh Mohammad, (2016). *The Impact of the Shahnameh on the Poetry of the Afghan Resistance*, Publisher: Balkh Writers' Association, First Edition, Tehran.
- Mehdizadeh Kabuli, Mohammad Rauf (1997). *An Introduction to the History of Afghanistan*, Ehsani Publishing, 1st Edition, Qom.
- Mozaffari, Sayyed Abu Talib (1993). *The Capital of Fairies*, Publications: Iranian Poets' Association, 1st Edition, Tehran.
- Naderi, Parto. (1990). *A lock on the ash gate*, first edition, Afghan Writers' Association, Kabul.
- Naderi, Parto. (2008). *And I have a hundred-year-old cry in my throat*, first edition, Arash Publishing Center, Peshawar.
- Naderi, Parto. (2000). *Big picture, small mirror*, first edition, Arash Publishing Center, Peshawar.
- Naderi, Parto. (2020). *Sustainable poetry and its nature in Afghanistan*, first edition, Kabul: Saeed Publishing.
- Naderi, Parto (1990). *With the First Steps*, 1st Edition, Kabul: Maiwand Publishing.
- Naeimi, Shah Mahmood. (1398). *Afghanistan in another narration (historical geography and ancient monuments)*, Kabul: Parand Publishing.

- Nazimi, Latif. (1986). *Shadow and swamp*, first edition, Kabul: Afghan Writers' Association Publishing.
- Roein, Abdurrazaq. (2012). *The Nestless Simorghs of Alborz*, First Edition, Kabul: Maiwand Publications.
- Sakha, Sayyed Zia-ul-Haq. (2007). In *Moments of Fire and Gunpowder*, Herat: Herat Literary Association.
- Toghyan Sakai, Mohammad Yunus. (2018). *History of Persian Dari Literature in the 7th and 10th Centuries*, Kabul: Azam Publications.
- Toghyan Sakai, Mohammad Yunus. (2011). *Shahnameh Reading in Afghanistan*, 1st edition, Shamra 3, (2); No. 4, (2).
- Yasna, Yaqub. (2023). <https://www.rudabe.com/archives/5642>.
- Zawi, Mahmud Haidar. (2006). *History of Afghan Literature*, 1st edition, Kabul: Saeed Publications.

جلوه‌های شاهنامه در ادبیات پایداری و هویت ملی افغانستان*

فریده داودی مقدم^۱

میرمحمد عزیز یعقوبی^۲

چکیده

شاهنامه، از دیرباز به عنوان یک اثر ادبی بزرگ و حماسی، نقش مهمی در حفظ و تقویت هویت ملی و فرهنگی مردم افغانستان داشته است و به همین دلیل از منابع اصیل و ارزشمند در اشاعه روحیه مبارزه و استواری در مقابل اشغالگران در کشور افغانستان به شمار می‌رود. این اثر ادبی، با تأکید بر مفاهیمی چون خردورزی، دادگری، شجاعت، وفاداری و جوانمردی همواره توانسته است به عنوان راهنمای قدرتمندی برای ارتقای فرهنگ این سرزمین عمل کند. در این پژوهش به شیوه تحلیل محتوای مضمونی نشان داده می‌شود که شاعران و نویسندگان افغانستان چگونه از طریق الهام‌گیری از شاهنامه توانسته‌اند ارزش‌های ملی و اندیشه‌های پایداری خویش را حفظ کنند و رواج دهند. جامعه آماری این پژوهش، شعر معاصر افغانستان و شاعران حوزه پایداری است. نتایج واکاوی در این آثار روایت می‌کند که تأثیرپذیری از شاهنامه به عنوان بنیانی فرهنگی، نه تنها به حفظ و تقویت هویت ملی و فرهنگی افغانستان کمک کرده، بلکه نقش بسزایی در تقویت ارزش‌های انسانی، اخلاقی و پایداری در برابر اشغال و ستمگری داشته است. روایت‌نگاری ملهم از مفاهیم قهرمانی شاهنامه و شاهنامه خوانی در فرهنگ افغانستان، بازگوکننده توجه مردم به طور عینی و عملی به شاهنامه است. تأمل در نمونه‌های شعری متعدد شاعران پایداری افغانستان، حاکی از تأثیر شخصیت‌ها، مکان‌ها، اسطوره‌ها و دیگر عناصر هویتی شاهنامه بر شعر آنان است و نشان

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۶-۰۷-۱۴۰۳ تاریخ بازنگری: ۲۱-۰۷-۱۴۰۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۰-۱۰-۱۴۰۳

DOI: 10.22103/jrl.2024.4654

نشریه ادبیات پایداری، دوره ۱۶، شماره ۳۰، بهار و تابستان ۱۴۰۳، صص ۲۰۵-۱۶۷

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

حق مؤلف © نویسنده گان

۱-دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

رایانامه: davoudy@shahed.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد ادبیات پایداری، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. رایانامه: mirshoab321@gmail.com

می‌دهد که اسطوره‌های شاهنامه، در این آثار، به دلیل کنشگری و ایجاد روحیه حماسی و قهرمانی و باورمندی هویتی، زنده و پویا هستند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات پایداری، شاهنامه فردوسی، افغانستان، هویت ملی-فرهنگی.

۱- مقدمه

شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی، سرشار از عناصر و نشانه‌های تاریخی، فرهنگی، زبان و هویت غنی سرزمینی سترگ است که به عنوان یکی از آثار برجسته حوزه تمدنی ایران بزرگ شناخته می‌شود. این اثر ادبی ارزشمند، تأثیرات گسترده‌ای بر کشورها و اقوام مختلف داشته است و در جایگاه یک شاهکار ادبی و فرهنگی، نقش بسیار مهمی در حفظ و تقویت هویت ملی و فرهنگی افغانستان ایفا کرده است. اندیشمندان این خطه، با روایت‌های خود از این اثر، نه تنها تاریخ و اساطیر ملتشان را به تصویر کشیده‌اند، بلکه در تکامل فردی و اجتماعی خود نیز تلاش مستمر داشته‌اند. شواهد مستند و شفاهی از آثار و احوال مردم افغانستان نشانگر این است که شاهنامه در نقش حماسی خویش، به آنان القای عمیق هویت ملی می‌کند و آن‌ها را به جایگاه ارزش‌های مشترک خود یعنی شجاعت، ایثار و انسانیت بازمی‌گرداند. این پژوهش به شیوه تحلیل محتوای مضمونی که از شاخه‌های تحلیل محتوای کیفی است درصدد است تا از طریق توصیف و تحلیل اشعار و پژوهش‌های محققان کشور افغانستان، این تأثیرپذیری را نشان دهد.

۱-۱- بیان مسئله

شاهنامه که روایتگر حماسه‌های دلیری ایرانیان است، به دلیل اشتغال بر مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی، توانسته است در طول سالیان، موجب تقویت و حفظ هویت ملی و حماسی افغانستان شود. این اثر، در شاهنامه‌خوانی‌ها و مجالسی که در مراسم و جشن‌های مختلف برگزار می‌شود، برای افزایش روحیه رزمی و حماسی سربازان و پهلوانان افغانستان اهمیتی فراوان دارد. شاهنامه، با شرح جذاب و تصویرآفرینی زیبا از پهلوانان و رزم‌آوران، انگیزه و اشتیاق برای دفاع از وطن و ارزش‌های ملی را در دل مردم افغانستان تقویت می‌کند. ارتباط عمیق شاهنامه با ادبیات پایداری در افغانستان، نشان از تأثیر بی‌نظیر این اثر

بر مقاومت تاریخی آن دارد و همواره به عنوان نمادی از ارزش‌ها و آرمان‌های ملی و فرهنگی افغانستان شناخته شده است.

۱-۲- پیشینه پژوهش

درباره بررسی نقش شاهنامه در فرهنگ و هویت ملی ایران و ادبیات پایداری فارسی پژوهش‌های فراوانی انجام شده است که ذکر آن‌ها در گستره پیشینه این پژوهش نمی‌گنجد؛ اما درباره تأثیر شاهنامه در ادبیات پایداری و هویت ملی افغانستان، پژوهش‌های علمی و دانشگاهی اندک است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

نادری (۱۳۹۹) در کتابی با عنوان «شعر پایداری و چگونگی آن در افغانستان» ضمن تعریف شعر پایداری در افغانستان و توضیح آن در گستره تاریخی، در شواهد شعری مذکور با موضوع پایداری در شعر شاعران افغانستان، به آوردن نمونه‌های اشعاری که از شاهنامه فردوسی الهام گرفته‌اند؛ پرداخته است.

خلیق (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان «تأثیر شاهنامه بر ادبیات مقاومت افغانستان» نشان داده است که شاهنامه به عنوان یک حماسه ادبی و فرهنگی، تأثیر مستقیم، گسترده و ژرفی بر شعر مقاومت افغانستان و حتی جهان داشته است و بر این نکته تأکید می‌کند که سرایندگان متعهد این حوزه، با آگاهی ژرف ملی، تاریخی و فرهنگی، این اثر را به کارزار ادبی وارد کرده‌اند.

یزدانی و خلیق (۱۳۹۵) به پژوهشی تحت عنوان «جستجوی رگه‌هایی از شاهنامه در شعر دو تن از شاعران مقاومت افغانستان (محمد کاظم کاظمی و عبدالسمیع حامد) پرداخته‌اند و نتیجه گرفته‌اند که شاهنامه از دو بُعد میهن دوستی و آزادی‌خواهی بر اشعار یادشده تأثیرگذار بوده است.

در مقاله‌ای دیگر، دانشگر، قاسم‌زاده و چهرقانی (۱۴۰۱) با عنوان «بازخوانی نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری افغانستان (مطالعه موردی: اشعار واصف باختری بر اساس نظریه ژرار ژنت)» نشان داده‌اند که اغلب اسطوره‌های بازتاب یافته در شعر باختری از گونه اساطیر ملی هستند که حضور بینامتنی آن‌ها بیشتر به

گونه تلمیحی با بینامتنیت ضمنی مرتبط است و گاهی به صورت کنایی، نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح نیز دیده می‌شود. در پژوهش حاضر، سعی شده‌است که به منابع معتبر و بومی در باره شعر افغانستان و آوردن شواهدی از تأثیرات شاهنامه بر ادبیات پایداری افغانستان و تحلیل آن‌ها در زمینه هویت و فرهنگ ملی این کشور پرداخته شود تا از رهاورد آن گوشه‌هایی از جایگاه ژرف شاهنامه در میان مردم افغانستان و هویت‌بخشی به آنان بازنمایی شود.

۱-۳- اهمیت و ضرورت پژوهش

بررسی و پژوهش درباره تأثیر شاهنامه بر ادبیات پایداری افغانستان اهمیت فراوانی دارد. این موضوع نه تنها به تاریخ و فرهنگ افغانستان و ارتباط فرهنگی آن با ایران باستان مربوط می‌شود؛ بلکه به تقویت هویت ملی کنونی و ارزش‌های فرهنگی مردم این منطقه نیز کمک می‌کند. اهمیت عملی این پژوهش برای افزایش روحیه مردم افغانستان و اهمیت نظری آن برای توسعه دانش و اطلاعات در زمینه ادبیات و فرهنگ این منطقه است. از منظر سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، این پژوهش می‌تواند به مسئولان یاری رساند تا در برنامه‌ها و تدابیر خود برای تقویت روحیه و هویت مردم افغانستان از ارزش‌ها و آموزه‌های شاهنامه استفاده کنند.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- نگاهی مختصر به تاریخ افغانستان

سرزمین افغانستان، در قرون وسطی به اسم خراسان و در قرون قدیمه به نام آریانا شهرت داشت (دایرةالمعارف آریانا، ۱۳۲۸، ج اول: ۲۳۴)

کشوری که امروز به نام افغانستان، شناخته می‌شود از ابتکارات احمدشاه ابدالی (۱۱۵۱-۱۱۰۵ ه.ش) است. هرچند او کشورش را با این نام نمی‌شناخت و خود را پادشاه خراسان می‌خواند؛ گفته شده است که نام افغانستان برای بار اول به عنوان نام رسمی کشور در سال ۱۸۰۱م در معاهده بین ایران و انگلستان در روزگار دولت ڈرانی به کار رفته است.

(مظفری، ۱۳۹۳: ۱۳ / برای اطلاعات بیشتر، ن.ک: درآمدی بر تاریخ افغانستان، مهدی‌زاده کابلی، ۱۳۷۶)

تاریخ سیاسی-فرهنگی این کشور و حوزه جغرافیایی آن، تأثیرپذیری از شاهنامه و مبانی اخلاقی و حکمی آن را مسلم می‌سازد که در فقرات زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۲-۲- روایت‌نگاری شاهنامه در فرهنگ افغانستان

علاقه‌مندی به شاهنامه و سنت شاهنامه‌خوانی در افغانستان ریشه تاریخی طولانی دارد که می‌توان به شیوع آن از سده نوزدهم پس از نخستین حمله انگلیسی‌ها به افغانستان اشاره کرد. این سنت همچنین در بازارهای کابل نسبت به سایر شهرهای افغانستان بیشتر مورد توجه بود و رونق داشت. این ارتباط تاریخی نشان‌دهنده اهمیت شاهنامه بر فرهنگ و ادبیات افغانستان است و از پیوند نزدیک و پایدار این کشور با میراث فرهنگی ایران بزرگ حکایت می‌کند. «شاهنامه‌خوانان در بازارهای پرجمعیت شهر کابل به گونه‌ای تمثیلی و نمادین به خوانش بخش‌های پهلوانی شاهنامه می‌پرداختند. این شاهنامه‌خوانان سیمای خود را به صورت پهلوانان شاهنامه می‌آراستند و با به کارگیری خنجر و کمان سعی داشتند به صحنه‌آرایی داستان‌ها پردازند. شاهنامه‌خوانان با چنین شیوه‌ای می‌خواستند تا توجه شمار بیشتری از بازاریان را به خود و شاهنامه‌خوانی جلب کنند و مردم را در برابر دشمنان انگیزه دهند.» (نادری، ۱۳۹۹: ۱۷۵). این نوع خوانش داستان‌های پهلوانی شاهنامه، باعث ایجاد انگیزه و اشتیاق بیشتر در مردم می‌شد و آن‌ها را به نحوی قوی‌تر و آگاه‌تر در برابر چالش‌ها و مشکلات قرار می‌داد. به همین دلیل «از زمان امیر حبیب‌الله که افغانستان تحت‌الحمایه انگلیس بود، شاهنامه‌خوانی در ملاء عام ممنوع اعلام شد. چون خوانندگان دوره‌گرد مسلح با شمشیر و خنجر و نیزه، اسباب پریشانی نماینده انگلیس را فراهم کرده بودند.» (طغیان ساکایی، ۱۳۸۹: ۱۹۰)

می‌توان گفت که شاهنامه‌خوانی به عنوان یک روش آموزشی در پرورش روحیه رزمی و ایجاد حس حماسی در مردم مورد استفاده قرار می‌گرفت تا آن‌ها با تاریخ و داستان‌های

رزمی آشنا شوند. از این رو، انگلیسی‌ها سعی می‌کردند از این فعالیت‌ها در بازارها جلوگیری کنند. طغیان ساکایی به تأثیر سنت شاهنامه‌خوانی در افغانستان، بخصوص از سال ۱۹۰۱-۱۹۱۹ اشاره دارد: «در این دوره، مردم به واسطه شاهنامه‌خوانی و شنیدن داستان‌های حماسی، انگیزه و اشتیاق بیشتری برای مبارزه و دفاع از کشور خود پیدا می‌کردند. این فعالیت‌ها به عنوان یک نقطه عطف مهم در تاریخ افغانستان مطرح شده و نقش مهمی در شکل‌گیری انگیزه‌های مردم برای مقابله با تهدیدات خارجی و دفاع از ارزش‌های ملی ایفا کرده است.» (طغیان ساکایی، ۱۳۹۷: ۱۳۵)

«این عادت سنتی شاهنامه‌خوانی به طور عمده در استان‌های بدخشان، تخار، بلخ، مناطق مرکزی، غزنی، پنجشیر، اندراب، پروان، شهرستان خوست استان بغلان، هرات، سرپل و سایر نقاط رونق یافته است. فرهنگ شاهنامه‌خوانی علاوه بر تقویت احساس قهرمانی و رزم‌آرایی در جامعه از اهمیت زیادی از نظر آموزشی برخوردار بوده است.» (نادری، ۱۳۹۹: ۱۷۴)

در گذشته نیز، شاهنامه به عنوان یک منبع اصیل از ارزش‌های فرهنگی مردم محسوب می‌شد که در بازارها و خانه‌ها برگزار می‌شد. این اثر اسطوره‌ای با داستان‌های پهلوان‌ها و قهرمانان مانند رستم، نه تنها تمایل مردم را به قهرمانی و شجاعت افزایش می‌داد، بلکه ارزش‌هایی همچون پایداری و شجاعت را در جوامع تقویت می‌کرد. اثرات فرهنگی و ادبی شاهنامه از دوران باستان تا به امروز در ارتقای این ارزش‌ها بسیار تأثیرگذار بوده است. بنابر نظر عموم مردم افغانستان، شاهنامه به انسان‌ها الهام می‌بخشد تا به دنبال آزادی و زندگی ارزشمند باشند و از نبرد برای حقوق خود و دیگران، مقاومت در برابر ستم و ظلم، نهراسند. «در سرزمین افغانستان، علاوه بر شاهنامه، آثار حماسی دیگری نیز خوانده می‌شود. این آثار شامل اسکندرنامه، خاوران‌نامه، حمله حیدری، برزنامه، جهانگیرنامه، داستان کک کوهزاد، داستان جمشید و کتاب‌هایی مانند مثنوی معنوی، هزارویک‌شب و سمک عیار است.» (طغیان ساکایی، ۱۳۹۷: ۴۷)

داستان‌ها و شخصیت‌های معروف شاهنامه به عنوان نمادهای فرهنگی و ادبی بسیار مهم و ارزشمند در زندگی مردم افغانستان شناخته شده‌اند. این اثر ارزشمند نه تنها به عنوان یک کتاب تاریخی؛ بلکه به عنوان یک میراث فرهنگی و ادبی بی‌قیاس در این سرزمین محبوبیت داشته است. شخصیت‌هایی چون رستم و سهراب با قهرمانی‌ها و تراژدی‌هایشان، همواره در دل و ذهن مردم افغانستان زنده مانده‌اند و برای آن‌ها نمادی از شجاعت و ایثار هستند. مقاومت‌ها و مبارزاتی که در شاهنامه به تصویر کشیده شده، به عنوان نمادهایی از اراده و استقامت مردم افغانستان در برابر چالش‌ها و مشکلات تلقی می‌شوند. مناطق مختلفی از این سرزمین که در شاهنامه ذکر شده‌اند؛ همچون تخت‌رستم در سمنگان و شهر ضحاک در بامیان، نقاطی از تاریخ باستانی افغانستان هستند که همچنان در خاطره و فرهنگ مردم این سرزمین زنده‌اند و کارکرد هویتی دارند.

با مطالعه‌ای میدانی در خانواده‌های افغانستان معلوم شد که آن‌ها همواره اهمیت زیادی به مطالعه و بررسی آثار ادبی مانند مثنوی و شاهنامه می‌داده‌اند. این فرهنگ خانوادگی شامل مطالعه و تفسیر، استدلال و بحث درباره شعرها و آثار ادبی از جمله شاهنامه، مثنوی و بیدل بوده است. این میراث فرهنگی و ادبی نیاکانی، نمایانگر اهمیت و علاقه عمیق مردم به ادبیات فارسی بوده و نشان‌دهنده ارزش‌های فرهنگی است که نسل به نسل منتقل شده است. □□

۲-۳- جایگاه شاهنامه و فردوسی در شعر پایداری افغانستان

در شعر پایداری افغانستان، شاهنامه و آثار فردوسی نیز به عنوان منابع الهام بخش بارها و بارها ذکر شده‌اند. پرتو نادری، شاعر برجسته افغانستانی، در آثار ارزشمند خود که در دوران اشغال افغانستان نگاشته است؛ به شکوه و ارزش‌های شاهنامه و فردوسی اشاره دارد و آن را تحسین می‌کند. این ارتباط بین شعر پایداری افغانستان و آثار ادبی بزرگ، نشان از تأثیرگذاری و ارزش‌های فرهنگی و ادبی چنین آثاری دارد. او در وصف فردوسی و شاهنامه می‌سراید:

حکیم سخن سنج و دانای توس   خروشنده موجی به دریای توس
 تو شاهی و شاهنامه اورنگ تو   زمین و زمان جمله در چنگ تو
 ز شهنامه کاخ سخن شد بلند   «که از باد و باران نیابد گزند»
 (نادری، ۱۳۶۹: ۳۹)

پرتو از ابتدا تا انتهای این شعر که بخشی از آن آورده شد، به تمجید از شاهنامه و تأثیر آن بر فرهنگ و تاریخ ایران بزرگ می‌پردازد. وی تأکید دارد که این اثر، مانند قلعه‌ای تسخیرناپذیر، زمینه‌ای برای زنده نگهداشتن تاریخ و فرهنگ ملت افغانستان فراهم کرده‌است. این شعر پرتو در میان مردم افغانستان در جهت تکریم و پاسداشت شاهنامه رواج دارد.

همچنین شاعر مبارز افغانستانی، عبدالقهار عاصی نیز در آثار خود، آزادی را به عنوان نمادی از برادری خون و اعتماد در شاهنامه تفسیر می‌کند. او این مفهوم ارزشمند را از زاویه‌ای جدید و پربار مطرح می‌کند که نشان از ژرفای اندیشه و تأثیر گذاری شاهنامه بر او دارد. این تفسیر نشان دهنده ارتباط نزدیک شاعر با ارزش‌های فرهنگی و تاریخی افغانستان است. او با استفاده از زبان ادبی و گاه علمی، مفاهیم پیچیده را به شیوه‌ای دلنشین و مؤثر بیان می‌کند:

... آزادی: / هم ذات تاك / هم سفر مست نیمه شب / فتوای بی ملامتی سر به دارها / نقش
 لوای سبز علی / پرچم حسین / شهنامه برادری خون و اعتماد / گردان فعل مستمر سرزمین
 من ... (عاصی، ۱۳۶۹: ۱۳۷).

در این شعر، شاعر با اشاره به «شاهنامه برادری خون و اعتماد» و آوردن شخصیت‌های مذهبی از پیوند ملیت و دین سخن می‌گوید و نشان می‌دهد که آزادی به عنوان یک اصل اساسی، می‌تواند انسان‌ها را به هم پیوند دهد و ارتباط برادری و اعتماد را تقویت کند. در انتها با اشاره به «گردان فعل مستمر سرزمین من»، شاعر به ضرورت مبارزه و مقاومت در برابر ستم و استبداد برای حفظ آزادی و ارزش‌های ملی تأکید می‌کند. پرتو در شعر دیگری به نام دهان خون‌آلود آزادی، ضمن اشاره به هویت قدرتمند زبانی یک ملت،

شاهنامه را کاخ بلندی می‌نامد که به واسطه آن جرأت گام نهادن در راه آزادی وطن را می‌یابد:

بگذار دلچکان یاوه روزگار / سرود تسلیمی خود را / با زبان بیگانه تکرار کنند / ولی من همچنان / در کاخ بلند فردوسی / اتاقی دارم / که پشت دروازه آن نوشته است:

آ»

زا

دی» (نادری، ۱۳۸۹: ۶۶-۶۷)

در زمان دیگری، عاصی دراثنای ستایش از زادگاه خود، آن را به عنوان قرارگاه شجاعان شاهنامه توصیف و به نحوی شاعرانه، دلاورمردی‌ها را تحسین می‌کند. او با آمیزه-ای از احساسات و اندیشه‌های خود، ارتباط عمیق خود با شاهنامه و ارزش‌های آن را به تصویر می‌کشد. این نگاه شاعرانه و هنری به زادگاه خود، نشان از تأثیر شگرف شاهنامه بر او دارد و نشانگر اهمیت فرهنگ و ادبیات فارسی در زندگی و آثار اوست:

مقام شهیدان خون جامه‌ای	مقرر دلیران شهنامه‌ای
پلنگان افسانه‌ای مردمش	سکندر، چه داراب و رستم گمش
به فرهنگ فردوسی و مولوی	به اعجاز شهنامه و مثنوی
نه مردی هم‌آورد مردان آن	نه کوهی هم‌آوای گردان آن

(عاصی، ۱۳۶۹: ۱۳۸)

محمد کاظم کاظمی، شاعر، نویسنده و منتقد ادبی در تفسیر خود از سنگرداران در دوره جهاد که پس از پیروزی به نماد نادرستی تبدیل شدند، به یادکرد فردوسی از محمود، به شکلی متفاوت اشاره می‌کند. او سعی دارد تفاوت میان افتخار و ننگ را در خلال واقعیت‌ها بیان کند. این‌گونه تلقی‌های کاظمی، نشان از ارتباط عمیق او با ادبیات و تاریخ ایران دارد:

چون شاعر توس از پی خبری اگر امروز	بیتی دو سه در مدحت محمود نوشتم
من سوخته آتش هفتاد تنورم	کافر مشماریدم اگر دود نوشتم

(کاظمی، ۱۳۸۵: ۹۶)

شاعر به بیان تناقضات و اندیشه‌های پنهان در جامعه می‌پردازد و با استفاده از تصاویر آتش و دود به بیان تعبیری متفاوت از محمود می‌پردازد و در زبان شعر، اندیشه‌های خود را درباره تضادهای اجتماعی بیان می‌کند. این شعر نمایانگر توازن و تناقض بین ظاهر و باطن، واقعیت و آرمان در جامعه روزگار شاعر است.

۲-۴- پهلوانان و اسطوره‌های شاهنامه در شعر مقاومت افغانستان

پهلوانانی مانند رستم، سهراب، اسفندیار و سیاوش نقش بسیار مهمی در گسترش روحیه رزمی مردم این سرزمین ایفا کرده‌اند. این قهرمانان در شاهنامه با قدرت، شجاعت، ویژگی‌های اخلاقی و انسانی برجسته‌ای به تصویر کشیده شده‌اند که مردم افغانستان از آن‌ها الهام می‌گیرند. رستم با دلیری بی نظیر و آزادگی‌اش، نماد ایستادگی و استواری و آزادگی در میان مردم افغانستان است که در مقابله با چالش‌های زندگی از او الهام می‌گیرند. سهراب با شجاعت و نماد عشق میان دو ملت، نماد وفاداری و اراده قوی میان مردم افغانستان است. سیاوش نیز با اخلاق انسانی، شجاعت و ایمان به اصول و ارزش‌های خود، نماد جوانمردی و ایستادگی در برابر سختی‌ها و ناکامی‌های زمانه است.

۲-۴-۱- رستم

در شعر پایداری افغانستان، اغلب از شخصیت و ویژگی‌های رستم به عنوان یک الگوی قهرمانانه برای تلاش و پایداری در رویارویی با چالش‌ها استفاده شده است. این تنوع در استفاده از نمادهای ادبی و اسطوره‌ای به گونه‌ای نظری و عملی، ارتباط بین آثار ادبی، هویتی و کنشگری مبارزاتی مردم را تقویت می‌کند و افغانستان را با یک مرجع فرهنگی با ادبیات غنی پیوند می‌دهد. واصف باختری در شعری به نام «بشارت»، با ترسیم چهره رستم که به خونخواهی سیاوش بر توران می‌تازد، به اشغالگران و افراسیاب‌های روزگارش وعده نابودی می‌دهد:

ز شهرستان مشرق نعره شیپور می‌آید...

ایا افراسیاب خیره‌سر پدرود گو با افسر و اورنگ
کله خودت، اگر پولاد، چون موم است در مشتش

(باختری، ۱۳۸۸: ۱۵۹)

پرتو نادری، شاعر بدخشانی افغانستان، با حرمتی تمام از سرزمین مادری اش به عنوان زادگاه رستم در مقابل اشغالگران شوم یاد می‌کند:

این جا کلاغ لانه چه آراید؟ این زادگاه رستم دستان است

(نادری، ۱۳۸۷: ۷۶)

عاصی، رستم را به عنوان استعاره‌ای از شخصیت قهرمان ملی افغانستان؛ یعنی شهید احمدشاه مسعود، سردار شهدای گلگون کفن می‌داند که تمام عمر خود را صرف مبارزه با بیگانگان کرده‌است:

نام خدا زین آمدن، ای کوتلی، ای تهمتن مثل نسیم رحمتی بر کشتزاران آمدی

(عاصی، ۱۳۸۸: ۵۶).

دوران جهاد و مقاومت علیه فتنه و ستم دشمنان بیگانه برای عاصی بیش از یک پیکره تاریخی است که در آن اشخاصی مانند رستم و ابومسلم خراسانی، دوباره به عنوان نمونه‌هایی برجسته از ایستادگی و ایمان در صحنه تاریخی به وجود آمده‌اند.

رستم ثانی و ابومسلم خود را این قرن هم از این مرحله بشناخته یک بار دیگر

(عاصی، ۱۳۸۸: ۲۶۳)

شاعر، شخصیت‌هایی مانند رستم و ابومسلم را در روزگارش به عنوان نمونه‌هایی از شجاعت و قدرت، یکبار دیگر زنده می‌کند و این همان قدرت احیای اسطوره‌هاست؛ زیرا تا اسطوره‌ای در ساحت فردی و اجتماعی کارکرد نداشته باشد، می‌میرد. همچنین، این شعر نشان‌دهنده استمرار و پایداری ارزش‌ها و ایده‌های نیک در طول زمان است؛ زیرا این دو شخصیت در دوران معاصر نیز به عنوان نمونه‌هایی از ایستادگی و تلاش برای عدالت و حقیقت، در سرزمین افغانستان شناخته شده هستند.

لطیف ناظمی از اسارت رستم (نماینده آزادگی و پهلوانی) در چاه شغاد که نماد

جامعه‌ای تاریک و خفقان‌آور است، می‌گوید:

رستم کجاست؟ بیهوده می‌گردد/ دیر است ای مسافر شب، دیر است/ رستم درون چاه شغاد است/ رستم اسیر شهر اساطیر است (ناظمی، ۱۳۶۵: ۱۰۵).

۲-۴-۲- کاوه، ضحاک، فریدون

لطیف ناظمی، ضحاک مار بر دوش را نماد جاه‌طلبی اشغالگران و کاوه را نماد آزادی‌بخشی و رهایی ملی افغانستان می‌داند:

گر چه ضحاک سیاه مار بر دوشی   در هوای حشمت و جاه است می‌دانم
 کاوه‌ای از بیشه‌های سرخ آزادی   لیک در راه است در راه است می‌دانم
 (همان: ۸۱)

پرتو نادری، حماسه‌پردازان وطن را از نسل کاوه می‌داند:
 برادران من/ از نژاد کاوه‌اند/ و با زبان حماسه سخن می‌گویند/ و در باغچه‌های ایمانشان
 درخت شهامت و آزادی/ در چهار فصل خدا پرشکوفه است. (نادری، ۱۳۷۹: ۴۴)
 فهیم فرند، شعری با تصویرسازی زیبا با الهام از آهنگری کاوه دارد:
 می‌جهد حداد مه در کوره زار کهکشانش   یا سمند کاوه در صحرا به جولان آمده
 (فرند، ۱۳۸۵: ۱۰۹)

علی یعقوبی، عشق به وطن را راه‌رایی از ستمگران ضحاک‌خو می‌داند و مردم افغانستان را از نژاد کاوه می‌نامد:

اگر امشب خطر زادم/ فریدونم/ در فشی دارم از عشق/ آی ضحاک ستم، بشکن/ که آهنگر
 تبارم/ کاوه می‌روید ز هامونم (یعقوبی، به نقل از خلیق، ۱۳۹۵: ۲۳۶)

۲-۴-۳- دیگر شخصیت‌های شاهنامه

در آثار شاعران پایداری افغانستان بسیاری از اشخاص، مکان‌ها و اسطوره‌های شاهنامه حضور دارند که آوردن مصادیق آن‌ها موجب تطویل کلام خواهد شد. عبدالرزاق روئین، شاعر اهل مزار شریف و استاد دانشکده زبان و ادبیات کابل، در شعری با نام درخت کهن، نام بسیاری از پهلوانان، مکان‌ها و شخصیت‌های شاهنامه را به زیبایی می‌آورد:

درخت کهن کو بهارت؟ گل و بار و برگ و صدای هزارت/ که در پای البرز کوهت اینک/ به آیین دیرینه آورده نوروز را جام جمشید/ و زردشت پیروز پی، مجمری پر از خورشید/ بین

روزگاری همه شاخسارت / طربگاه مرغان خوش نغمه بودند / ... کنون بار و برگ و سرود و صدایت کجا شد؟ به چتری که از مخمل سبز می گستریدی / نه مرغان که دلخسته یاران خود را از مرغاب و هلمند و طوس و طیس هم / به خوان خداوند گوپال، رستم فرا می نشاندی / و از چشمه ساران بلخاب البرز / عسل می چشاندی / تهمتن مگر خفته در چاه کاینک / سراپرده عشق تهمینه و آن تخت رستم تهی ماند؟

زراشت پیرت و آن مجمر عود و پانش کجا شد / دلیران عیار تو کاوه، یعقوب کو؟ / کیانی نژادان بلخی کجایند؟ / و آن نامداران و پیروز بختانت کو؟ / مگر باز نامردمی زادگانی / به جانت زدند و شکستند و بردند؟ / دریغا که آن چتر سزینه ات باز / نشیمنگه فره ایزدی نیست / سیاوش ار نیست بینم دریغا / که گرسیوزان هست و افراسیابی / ندانم کز آن ریشه زنده ات در دل خاک / نهالی دگر بر توان شد؟ ... (رویین، ۱۳۹۳: ۳۷۵-۳۷۷)

۲-۵- زنان شاهنامه، نمادی بر واگویه‌های زخمی بانوان افغانستان

زنان شاهنامه در شعر پایداری بانوان و مردان افغانستان با بسامد و تکریم والایی ظاهر شده‌اند و گاهی فراتر از گفتمان مردانه جامعه خود پیامشان را به گوش جهانیان رسانده‌اند. کاظمی، شعری تأثیربرانگیز با نام تهمینه دارد. تهمینه، استعاره‌ای از انزوا و دردمندی زنانیست که فرزندان جوان خود را، ناجوانمردانه از دست می‌هند. شاعر در این شعر می‌خواهد که صدای مظلومیت بانوان افغانستان را به گوش جهانیان برساند:

بنشین و قصه‌ای دگر سر کن / ای قصه گوی شوکت دیرینه / کوتاه کن حکایت رستم را / باری بگو حکایت تهمینه / ای ماه خوش نصیب سمنگانی / یک صفحه داشت دفتر اقبال / آن شب که گیسوان تو شد شانه ... بستی امید تا که نهالت را، آن تک درخت پیر به برگیرد / آری گرفت، لیک به دشت کین، با دشته‌ای که کاشت بر آن سینه... (کاظمی، ۱۳۸۵: ۱۱۷-۱۱۸)

سرور آذرخش، در شعری به نام سرودی از سیاوشگرد، فرنگیس را نماینده زنانی می‌داند که در میدان نبرد و بحبوحه آزادیخواهی فرزندان خویش را از دست داده‌اند. در

این شعر بلند زیبا که روایت کاملی از داستان سیاوش فردوسی با انگیزه‌های القای روحیه پایداریست، نام بسیاری از اشخاص و مکان‌های شاهنامه در بافتی مؤثر آمده است:

...من و خسرو برادرهای هم زادیم / من و خسرو دو فرزند فرنگسیم / برادرهای
ناشادیم... (آذرخش، ۱۳۸۰: ۵-۸)

عبدالکریم تمنا، شدت تسلط گفتمان مردسالارانه در افغانستان را با استفاده از نام رودابه و منیژه اینگونه به تصویر می‌کشد:

یکی ز دوده رودابه روی بام نپوید   یکی ز ایل منیژه به صد نگاه نبینی

(به نقل از خلیق، ۱۳۹۵: ۲۶۶)

۲-۶- شهرهای شاهنامه: مظهر هویت ملی در افغانستان

نام شهرها و مکان‌های تاریخی در شاهنامه نقش مهمی در تاریخ و فرهنگ ملی افغانستان دارد؛ زیرا این نام‌ها ارتباط مستقیمی با رویدادها و افراد اسطوره‌ای افغانستان داشته و به یادآوری میراث فرهنگی و تاریخی کشور کمک کرده است. شهرهای واقعی و مکان‌های تاریخی از جمله تخت رستم، معبد نوبهار، شهر ضحاک و... با اشاره با وقایع و افراد شاهنامه می‌توانند احساس شجاعت، عزم و استقامت مردم را تقویت کند؛ زیرا این نام‌ها به عنوان نمادی از عزم، استقامت، افتخار و شجاعت برای مردم افغانستان بوده است. شناخت و درک عمیق‌تر از این مکان‌ها می‌تواند به تقویت هویت فردی و جمعی یاری رساند و ارزش‌های فرهنگی و تاریخی را به نسل‌های آینده منتقل کند. برخی از این شهرها که در شاهنامه به صراحت ذکر شده است به قرار زیر است:

از ایران به کوه اندرآید نخست	در غرچگان از بروم توست
دگر، تالقان شهر تا پاریاب	همیدون رو از بلخ تا اندراب
دیگر، پنج هیر آید و بامیان	در مرز ایران و جای کیان
دگر، گوزگانان فرخنده جای	نهاده ست نامش جهان کد خدای
چو شگنان و چون ترمذ و ویشگرد	بخارا و شهری که هستش به گرد
همیدون برو تا در سغد نیز	نجوید کس آن پادشاهی بنیز
از آن سوی که شد رستم نیوسوز	سپارم بدو کشور نیمروز

زکشمیر و از کاول و قندهار   شما را بود آن همه ز این شمار
 وُزین مرز پیوسته تا کوه قاف   به خسرو سپاریم بی جنگ و لاف
 (فردوسی، ۱۳۸۶: ۷۳۵)

این شهرها در تاریخ و جغرافیای افغانستان بدین صورت است:

غرچه/غرچگان: نام منطقه‌ای باستانی در قلب افغانستان است که در شاهنامه به عنوان سوریان نیز شناخته شده است. این منطقه در منطقه مرکزی افغانستان واقع شده است و از نظر تاریخی و جغرافیایی اهمیت زیادی داشته است. اشاره به آن در شاهنامه نشان از ارتباط عمیق فرهنگی و تاریخی بین مناطق افغانستان و ایران باستان دارد.

تالقان: یکی از شهرهای معروف شاهنامه بوده است که امروزه یک شهر در شمال افغانستان به همین نام وجود دارد. در بیت شاهنامه حکیم فردوسی، منظور از تالقان شهر تالقان افغانستان است.

پاریاب/فاریاب: که معادل فارسی آن پاریاب است، یکی از شهرهای بسیار معروف در شمال افغانستان محسوب می شود. این شهر در گذشته بسیار مشهور بوده و جغرافیدانان زیادی به بررسی این شهر پرداخته‌اند. فاریاب یکی از استان‌های شمالی افغانستان است که اکثریت ساکنان آن از افراد قوم ازبیک هستند. این شهر امروزه از سوی شمال به ترکمنستان از سوی جنوب به استان غور، از سوی غرب به استان بادغیس و از شرق به استان های سرپل و جوزجان منتهی می شود. واژه فاریاب از ترکیب دو کلمه پار و یاب تشکیل شده است که به معنای طرف آب یا پیش از آب است. (ن.ک. حبیبی، ۱۳۸۶: ۶۱)

بلخ: یکی از شهرهای بسیار شناخته شده و مهم در تاریخ افغانستان است. این شهر از چند هزار سال قبل از میلاد شهرت داشته و در متون یونانی و عربی به آن اشاره‌های زیادی شده است. بلخ در طول تاریخ در معرض حملات مغول‌ها قرار گرفته و آسیب‌های بسیاری را تحمل کرده است؛ اما در دوره تیموریان به بعد، این شهر به نام مزارشریف شناخته شد و اکنون یکی از شهرستان های استان بلخ با مرکزیت شهر مزارشریف محسوب می شود. بلخ

یکی از شهرهای معروف خراسان بزرگ بود و بسیاری از اندیشمندان معتقدند که این شهر خاستگاه دین زردشتی و به عنوان زادگاه زردشت شناخته می‌شود. (همان)

اندراب: در شاهنامه، اندراب به عنوان یکی از شهرهای مهم پس از بلخ ذکر شده است. امروزه اندراب یکی از شهرستان‌های استان بغلان در افغانستان است که در مسیر کابل به بلخ واقع شده است. این شهر با تمامی تاریخچه و جاذبه‌های خود، نشان از تلاش مردمانش برای حفظ هویت و تاریخ خویش دارد.

پنج‌هیر / پنج‌شیر: پنج‌شیر یا همان پنج‌هیر، استانی در شمال شرقی کابل است که به عنوان مکان تولد، قهرمان ملی افغانستان، یعنی احمدشاه مسعود شناخته می‌شود. این منطقه با ثبات فرهنگی و تاریخی خاص خود، نمادی از اقدامات و دلاوری‌های ارزشمند شهدا و رهبران محلی خود است که جایگاه ویژه‌ای در تاریخ و فرهنگ افغانستان دارد.

(ن.ک. عظیمی، ۱۳۹۰: ۴۸۸)

بامن/بامیان: بامیان که در شاهنامه به نام بامن شناخته می‌شود، یکی از شهرهای برجسته در قلب افغانستان است که به خاطر داشتن بت‌های بزرگی که در دل کوه‌ها قرار دارند، در جهان مشهور است. «این شهر قبل از اسلام یکی از مراکز بوداییان بوده است و بت‌های آن به نام خنگ‌بد(خینگ) و سرخ‌بد(سرخ بت) ذکر شده‌اند که در جهان همتایی ندارد.» (لستریچ، ۱۳۸۳: ۴۳۵) متأسفانه، طالبان در دوره حکومت قبلی خود تعدادی از این بت‌های بودایی را تخریب کردند.

گوزگانان/جوزجان: این واژه از جذر گوزگ گرفته شده که به معنی جوز یا چهار مغز است و در شاهنامه به نام گوزگان آمده است. «جوزجان یکی از استان‌های افغانستان است که مرکز آن با نام شبرغان شناخته می‌شود. این شهر در ایران باستان یکی از مراکز مهم بوده است.» (نعیمی، ۱۳۹۸: ۳۰۰)

شگنان/شغنان: شغنان که اکنون به صورت شگنان نوشته و تلفظ می‌شود، یکی از شهرستان‌های زیبا در استان بدخشان در افغانستان است. مردمی که در شغنان زندگی می‌کنند با نام شغنی شناخته می‌شوند و زبان آنان شغنی است.

کندهارا/قندار: قندهار که در گذشته به نام کندهار شناخته می‌شد، یکی از شهرهای برجسته و معروف افغانستان است که از لحاظ تاریخی، فرهنگی و اقتصادی اهمیت دارد. **هریوا/هرات:** هرات، شهری کلیدی در تاریخ و جغرافیای خراسان بزرگ و یکی از استان‌های مهم افغانستان است. نام هرات در فرگرد نخست وندیداد اوستا به عنوان هریوا ذکر شده و به عنوان ششمین سرزمین و کشور نیکی ذکر می‌شود.

سمرقند و بخارا: سمرقند و بخارا از شهرهای برجسته و مهم در شاهنامه به‌شمار می‌روند. علاوه بر این شهرها، شهرهای دیگری نیز در شاهنامه ذکر شده‌اند که در افغانستان واقع شده و از جمله شهرهای برجسته و مهم آن زمان بوده‌اند، همچون نیمروز و زابل. (ن.ک: نعیمی، ۱۳۹۸: ۲۴۵-۴۶۴. همچنین، ن.ک. حبیبی، ۱۳۸۶)

۲-۷- کاربرد نمادهای اسطوره‌ای شاهنامه در شعر پایداری افغانستان

بسیاری از نمادهای اسطوره‌ای در شاهنامه، با کارکردی انگیزشی برای تهییج روحیه پهلوانی مردم و مبارزه با اشغالگران در آثار اندیشمندان کشور افغانستان به کار رفته است. موجودات اسطوره‌ای چون دیو و اژدها و سیمرغ و ... در شعرهای اجتماعی و پایداری افغانستان بسامد بالایی دارند. از آنجا که آوردن تمام شواهد در تنگنای این مقاله نمی‌گنجد، به آوردن نمونه‌هایی بسنده می‌شود:

۲-۷-۱- سیمرغ

بنابر نظر خلیق، خالده فروغ، شاعریست که بیشترین استفاده را از واژه سیمرغ برده است. (خلیق، ۱۳۹۵: ۲۰۵) البته خالده فروغ در استفاده از دیگر شخصیت‌ها و اسطوره‌های شاهنامه نیز، قریحه خود را نمایانده است. او در غزلی به نام دختران بادیه، بیتی زیبا و سرشار از معنا دارد:

تارستمی عجیبه تولد شود ز شرق   بخت سپید و معنی زالی برآورد

(فروغ، ۱۳۹۰: ۴۵۴)

فروغ، دلیران و رزم‌آوران راه آزادی وطن را فرزندان سیمرغ می‌خواند:

نسل شهامت، نسل سیمرغ/ بر بازوان شعر من شهپر ببخشید... (فروغ، ۱۳۷۹: ۱۲)

سیمرغ عشق، از ترکیباتی است که در شعر فارسی رواج فراوانی دارد و شاعران مقاومت و غنایی سرایان افغانستان هم از این تعبیر استفاده می‌کنند. از جمله فایقه جواد مهاجر این ترکیب را در شعر پایداری خود این گونه می‌آورد:

با مرغکان مرده پغمان برادریم / سیمرغ عشق‌مان به همان دره‌ها رهاست ... (مهاجر، به نقل از خلیق، ۱۳۹۵: ۲۰۵).

۲-۷-۲- دیو

واصف باختری، در اشعارش از دیو به عنوان استعاره‌ای برای نمایاندن فرهنگ سلطه‌گر و مستبدی یاد می‌کند که با هنر و زیبایی مخالفت دارد و تهدید و ترس را بر جوامع و هنرمندان تحمیل می‌کند. سروده و اصف باختری در منع موسیقی و نواهای زیبا در افغانستان است که خطاب به زهره، نماد خنیاگری و شادی در ادب فارسی، سروده است:

ای زهره، در گوشه‌ای از یاد رفته، زین سهمگین سیاره ما، در سرزمین نام آن همزاد شلاق و شیخون، دیوان آن سوی قرون، دیوان آن سوی اسطوره، ساطور در دست، هر روز و شب، جام کوچه کوچه‌های شهر را، از شوکران بانگ ناهنجار خود، لبریز می‌سازند، هر تار را کز آن نوایی می‌تراود، باید گسستن، هر نای را کز آن صدایی خوش برون آید، باید بریدن، هر پرده را کز آن دلی را شاد بتوان ساخت، باید درید (واصف باختری، ۱۳۷۹: ۵۰)

سید ضیاءالحق سخا، دیو را چونان شب ظلمانی می‌داند که با ریختن خون‌های درخشان آزادگان از بین می‌رود:

قندیل خون افروختیم، تا دیو شب را سوختیم   آسان کجا این طالع میمون ما بیدار شد
(سخا، ۱۳۸۶: ۷۸)

عبدالسّمیع حامد، دیو سپید را استعاره‌ای از طلسم قدرت اشغالگران بیدادگر و متعصبان نادان می‌داند:

از طلسم تازه دیو سپید آشفته است   جنگل آواره افسانه باد ای دریغ
(حامد، ۱۳۷۱: ۳۰)

۳-۷-۲-اژدها

اژدها در اسطوره‌های باستانی و شاهنامه، به کرات به عنوان نماد نیروهای شرور و بازدارنده خیر به کار رفته است و با همین کارکرد سمبلیک در شعر مقاومت افغانستان نیز وجود دارد. این تصویرسازی از اژدها، نمایانگر نیروهای تاریک و ستمگری است که با هدف تخریب و نابودی، بر منابع و دارایی، فرهنگ و ارزش‌های انسانی تأثیر می‌گذارد و قهرمانی رستم‌گونه باید تا آن را در خوان سهمگین روزگار شکست دهد. یحیی جواهری در شعری لطیف، جنگ و تفنگ را از تبار اژدها می‌داند:

دهان گنده و دندان خون فشان دارد روایت است که از نسل اژدهاست تفنگ

(جواهری، ۱۳۸۸: ۳۱)

عبدالسّمیع حامد، طالبان را اژدهایی از نژاد دیوان می‌خواند:

کز پی این باد، این دجال آتش باد/ اژدهایی از تبار دیوماران جهنم می رسد در باغ/ پای
تا سر خنجر پاییز. (حامد، ۱۳۷۷: ۳۵).

۲-۷-۴-البرز کوه، معبد نوبهار

در استان بلخ، رشته کوه‌های البرز که از دیرباز با این نام شناخته شده، امتدادی از شمال به جنوب این منطقه دارد. بر اساس تاریخچه این منطقه، کوه البرز به عنوان یک موقعیت مهم در نبردهای افغانستان با نیروهای سابق شوروی (سابق) شناخته شده است. در نزدیکی این کوه، معبد نوبهار در بلخ واقع شده است که طبق باورهای محلی، سام بعد از به دنیا آمدن زال او را به اینجا برده و خود به عبادت و مناجات مشغول شده است. کهزاد، مورخ افغانستانی آورده است که کوه البرز در جنوب بلخ و نزدیک نوبهار واقع شده و محلی برای انتقال داستان‌ها و اسطوره‌های متعددی است که به آن منطقه مرتبط می‌شوند.

(ر.ک. کهزاد، ۱۳۵۵. همچین نعیمی، ۱۳۹۸: ۲۴۵)

۲-۷-۵-دره شاخ گز

در نزدیکی معبد نوبهار یک تپه واقع شده که مردم بلخ آن را به نام تپه رستم می‌شناسند. این تپه دارای یک سطح هموار است که در داستان‌های محلی نقش مهمی

دارد. یکی از این داستان‌ها، مطابق با شاهنامه فردوسی نبرد بین اسفندیار و رستم و استفاده از شاخ گز رواج دارد. طبق این داستان، رستم با راهنمایی سیمرخ از شاخ گز برای کشتن اسفندیار استفاده کرد.

«دره شاخ گز در کوه پایه البرز و در جنوب بلخ واقع شده است و امروزه با نام شولگره شناخته می‌شود. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد این منطقه وجود تعداد زیادی لانه‌های عقاب است. بر اساس گزارش مسئولان ریاست اطلاعات فرهنگستان بلخ، هر سال تعداد زیادی علاقمندان برای شکار عقاب به این منطقه سفر می‌کنند.» (نادری، ۱۳۹۹: ۱۸۶)

لازم به ذکر است که مکان‌های مذکور در نزد مردم افغانستان قداست دارند و منبعی انگیزه‌بخش برای القای روحیه حماسی و حتی آرامش معنوی است. این کارکردها چنین اثبات می‌کند که اسطوره‌ها از حقایق روایت دارند که در طول تاریخ بشر همچنان جریان دارند.

۲-۸- افغانستان: محل وقوع رویدادهای پهلوانی شاهنامه

ارتباط شاهنامه با مردم و ملت افغانستان از چند زاویه قابل بررسی است. این سرزمین به عنوان محل وقوع رویدادهای پهلوانی، نقش مهمی در ایجاد ارتباط عمیق با شاهنامه داشته است. چنانکه می‌دانیم از جمله منابع سرایش شاهنامه فردوسی، گشتاسپ نامه بلخی است که در هزار بیت سروده شده است. این ارتباط و پیوند با شاهنامه نه تنها با تاریخ ادبیات ایران؛ بلکه با تمدن و فرهنگ افغانستان نیز پیوندی ژرف دارد و می‌تواند به افزایش افتخار ملی و هویت فرهنگی کمک کند؛ زیرا شاهنامه به عنوان یکی از شاهکارهای ادبیات و فرهنگی باستانی این حوزه بزرگ تمدنی، ارزش‌های فرهنگی مشترک را میان مردم افغانستان و ایران تقویت می‌کند. علاوه بر این ارتباط با شاهنامه می‌تواند منجر به ارتباطات فرهنگی و هنری بین دو کشور شود و باعث افزایش همبستگی و همکاری بیشتر بین مردم این دو سرزمین گردد. دیگر اینکه این ارتباط می‌تواند به ترویج و توسعه دانش و فهم درباره تاریخ، ادبیات و هنر افغانستان و ایران کمک کند و به ارزش‌های فرهنگی و تمدنی این دو کشور بیفزاید. این رویکرد، ممکن است پرسشی را طرح کند که آیا هم اکنون نیز مردم افغانستان از شاهنامه به عنوان یک منبع انسانی و فرهنگی بهره می‌برند؟

پاسخ این پرسش تردیدناپذیر است و باید گفت که مردم افغانستان از شاهنامه به عنوان یک منبع اخلاقی و فرهنگی برای ارتقای اندیشگانی خود بسیار استفاده می‌کنند. شاهنامه تأثیری عظیم در زبان و ادبیات فارسی داشته و دارد. مردم افغانستان از داستان‌ها، شخصیت‌ها و ارزش‌های منتقل شده از شاهنامه استفاده می‌کنند و آن را به عنوان یک منبع الهام‌بخش برای تقویت هویت فرهنگی و ملی خود می‌شناسند. این اثر ادبی نه تنها برای افغانستان؛ بلکه برای تمامی کشورهای فارسی زبان، اهمیت و ارزش فرهنگی دارد. رویدادها و وقایع شاهنامه که در حدود هزاره اول ق. م. رخ داده است، همچنان امروزه در خط‌مشی سیاسی افغانستان به عنوان مرجعی برای درک و تبیین وضعیت‌های مختلف مطرح می‌شوند. همچنین شخصیت‌هایی چون رودابه، تهمینه و ... که از افغانستان خود را می‌نمایانند، در شمار میراث مشترک فرهنگی این منطقه هستند. به‌هیچ‌وجه تصادفی نیست که فردوسی را به عنوان نقطه اتصال بین فارسی زبانان کشورهای افغانستان، ایران و تاجیکستان و ... معرفی کنیم؛ زیرا شهنامه وی هیچ مرزی را نمی‌شناسد و سخن او بر فراز تمام این سرزمین‌ها سیر می‌کند.

یعقوب یسنا، به عنوان یک نویسنده، روزنامه‌نگار و روشنفکر برجسته افغانستانی از دیرباز به تبیین مفاهیم «کلان هویت ایرانی» و «ایران فرهنگی» پرداخته و اهمیت آن را مورد تأکید قرار داده است. او بر ضرورت تفکیک بین هویت فرهنگی و سیاسی ایرانی تأکید دارد و مثال‌هایی از افرادی که در جوامع عربی زندگی می‌کنند را مطرح می‌کند. این مثال‌ها نشان می‌دهد که افراد می‌توانند از لحاظ سیاسی از کشورهای مختلفی باشند؛ اما هویت فرهنگی آن‌ها یکپارچه و متحد است. با اشاره به نیاز ایران فرهنگی به داشتن یک کلان هویت فرهنگی به تضاد موجود بین هویت فرهنگی و سیاسی در کشورش اشاره می‌کند و به تقویت واحدی و انسجام در این زمینه توجه ویژه‌ای دارد.

(یسنا، ۱۴۰۲: ۵۶۴۲/ <https://www.rudabe.com/archives/5642>)

بحث اصلی درباره اهمیت حفظ و تقویت هویت فرهنگی و زبانی ایران به عنوان یک هویت کلان است. این موضوع نشان می‌دهد که نقش شاهنامه در نگهداری از وحدت

فرهنگی این منطقه تمدنی بسیار حیاتی است. حفظ این هویت، نیازمند تلاش‌های فراوان و مداوم است تا ارزش‌ها و میراث فرهنگی به نسل‌های آینده منتقل و از فراموشی جلوگیری شود.

۲-۹- شاهنامه و جنگ‌نامه سرایی‌ها

شعر مقاومت، یک نوع شعر با ظاهر نام آشنا و جدید در ادبیات معاصر فارسی دری در افغانستان است. این نوع شعر اساساً بر شعرهای دوران جهاد و مقاومت مردم غیور افغانستان در برابر تهاجم‌های نیروهای اشغالگر بریتانیا (انگلیس) و نیروهای اتحاد جماهیر شوروی سابق تمرکز دارد. این شعرها از آثار متعددی به منظور ابزار مقاومت و ایستادگی ملت خود در مقابل تجاوز و اشغال‌های خارجی الهام گرفته‌اند.

صالح محمد خلیق در کتاب «تأثیر شاهنامه بر ادبیات مقاومت افغانستان» می‌آورد که «شعر مقاومت در ادبیات معاصر افغانستان با سبک نوشتن نامه‌های جنگی در زمان حکومت احمدشاه درانی، شاه با اقتدار افغانستان، آغاز شد. نظام الدین عشرت سیلیکوتی قرشی، در شاهنامه ای که درباره زندگی آن شاه و حملات او به هندوستان به وزن شاهنامه فردوسی نوشته است، این سبک شعری را آغاز می‌کند.» (خلیق، ۱۳۹۵: ۲۱۹) پس از لشکرکشی نیروهای اشغالگر انگلیس به افغانستان دو اثر گرانبها با وزن شاهنامه در این کشور به وجود آمدند.

در جنگ‌نامه‌ها و ادبیات این دوره از افغانستان، برخورد جنگ افغانستان و انگلیس باعث اتحاد طبقات مختلف مردم شد تا با یکپارچگی به دنبال تحقق آرمان‌های مشترک و حیاتی مانند آزادی کشور و نجات از ننگ باشند. برخی از شاعران که به مردم نزدیک بودند، در این نبردها با شعر خود به عنوان سلاحی قدرتمند مشارکت کردند و آزادی‌خواهی را رواج دادند. در این دوره، شعرای طراز اول با همت خود، شعر را به خدمت زندگی اجتماعی مردم درآوردند و کوشیدند از طریق هنرشان به سؤالات مهم روزگارشان پاسخ دهند.

«از منظر واقع‌گرایی، شاعران به موضوعات زندگی‌نامه‌ای و جامعه‌شناسی عمومی پرداختند. در جنگ‌نامه‌ها تعیین یک قهرمان اصلی بسیار مشکل است؛ زیرا شخصیت‌های گوناگونی مانند

امیر دوست محمدخان، میرمسجدی خان، سردار محمد اکبرخان و شاه شجاع از قهرمانان مهمی هستند و هیچ کدام نمی‌توانند به تنهایی به عنوان قهرمان اصلی تصور شوند. بدون وجود قهرمان مثبت مانند اشخاصی که ذکر شد و قهرمانان منفی مانند مکناتن و برنس، داستان جنگ نامه کامل نمی‌شود. شاعر با استفاده از تصرفات هنری، تلاش می‌کند تا تاریخ را به نفع خود به کار گیرد. قهرمانان جنگ‌نامه به صورت کامل با ضعف و قوت و ویژگی‌های روحی خود تصویر می‌شوند و این ویژگی‌ها از واکنش‌های آن‌ها در برابر رویدادها قابل شناسایی هستند.» (نادری، ۱۳۹۹: ۱۷۸)

در این آثار، وصف قهرمانان شاهنامه با نمادهایی از قبیل شیر، شیریل، اژدها و ... انجام می‌شود که این تصاویر بیش از حد شگفت‌انگیز و قدرتمندند. قهرمانانی مانند رستم، اسفندیار، افراسیاب و سهراب نیز در این تصاویر به عنوان نمایندگان شجاعت و قدرت بی‌بدیل، حضور دارند.

۲-۹-۱- جنگ‌نامه غلامی

منظومه غلامی حماسه مردم افغانستان را در مواجهه با تهاجم انگلیسی‌ها به تصویر می‌کشد و شامل بیش از سه هزار بیت است. غلامی شاعری است که بیشتر به عنوان هنرمند تلقی می‌شود. او با تأکید بر احساسات شخصی و استفاده از اشخاص و اشیاء در کنار انتخاب کلمات و استفاده از زبان به صورت مستقل، کمتر به ارزش‌های ادبی قدیمی پای بند است؛ اما به طور کلی از نظر هنری توانسته است در آثار خود پیشرفت چشمگیری داشته باشد و در توصیف دقیق و روشن صحنه‌ها به دستاوردهای جدیدی دست یافته است. تصاویر و صحنه‌هایی که در آثار حماسی قدیمی مشاهده می‌شوند، در جنگ‌نامه غلامی با استفاده از تشبیه و استعاره‌های شناخته شده شاهنامه، به نمایش درآمده‌اند که نشان از تأثیر عمیق استاد توس در آثار وی است:

چه خوش گفت فردوسی نامدار
که این نکته دارم از او یادگار
پسر کوندارد نشان پدر
توییگانه خوانش مخوانش پسر
(ر.ک. نادری، ۱۳۹۹: ۱۷۸-۱۸۴)

در دوران معاصر افغانستان، علاقه به خواندن شاهنامه به عنوان یک سنت قدیمی همچنان ادامه داشته و منجر به بروز شاهنامه‌سرایی‌های جدید شده است. جالب این است که در دوران پیش از تجاوز انگلیسیان به افغانستان، شاهنامه به اندازه امروز، رواج چندانی نداشت؛ اما با ورود انگلیسی‌ها و آغاز دوره جهاد علیه آنان، جنبش شاهنامه‌خوانی به عنوان یکی از ابزارهای تحریک مردم علیه متجاوزان برجسته شد. شاعران و روشنفکران آن دوره با آگاهی از موفقیت افغانستان میان دو قدرت استعماری، انگلیس و روس به این نتیجه رسیدند که راه نجات این سرزمین در پایداری و استقامت مردم و الهام از اسطوره‌های رزمی و پهلوانی است.

۲-۹-۲-۱- اکبرنامه کشمیری

اکبرنامه کشمیری، سروده حمید کشمیری است که در سال ۱۲۴۶ هجری قمری، در روستای نوپنگ از توابع شهرشاه آباد کشمیر به دنیا آمد. پدر او با نام، حمایت الله، عالم دین و ادیب شهیر بود. کشمیری در زمینه زبان عربی نیز مهارت داشت و به منظور تقویت مهارت‌های خود به مطالعه ادبیات کلاسیک فارسی پرداخت و آثار شاعران بزرگ فارسی را مطالعه می‌کرد. گفته شده است که «در نشستی که با دوستان خود داشته است، یکی از حاضران می‌گوید: ای کاش فردوسی می‌بود که این داستان‌ها را به نظم در آورد.» (انوشه، ۱۳۸۱، جلد سوم: ۳۵۱-۳۵۲) این جمله الهام‌بخش وی برای سرایش اکبرنامه می‌شود.

کشمیری در آغاز اکبرنامه، اظهار می‌کند:

«هدف اصلی او از نوشتن این اثر، جواهرات و ثروت‌های مادری نبوده و بلکه پویایی داخلی و دل‌بستگی دوستانش، باعث شکل‌گیری یک اثر زیبا و پردرآمد شده است. قبل از انتشار اکبرنامه، انگلیسی‌ها اقدام به ساخت شعری به سبک شاهنامه درباره جنگ‌های آن‌ها در افغانستان با نام «محرابه کابل» کردند که این اقدام به منظور کاهش تأثیر اکبرنامه کشمیری بر روح و ذهن مردم افغانستان بود.» (نادری، ۱۳۹۹: ۱۸۶)

این اثر از منظر تاریخ ادبیات از دو وجه اهمیت دارد: اولین جنبه، تأثیر و واکنش‌هایی است که اکبرنامه در قرن نوزدهم بر ذهن و ضمیر مردم افغانستان داشته است و دوم، جنبه ثبت حوادث و جنگ‌های افغانستان از دیدگاه دشمنان می‌باشد. محمد حیدر ژوبل در اثر

خود تحت عنوان تاریخ ادبیات افغانستان، به تحلیل و بررسی آثار حمید کشمیری می‌پردازد و بیان می‌کند که «کشمیری تلاش می‌کند حقایق را به صورت واضح و بدون ابهام ارائه دهد و از هرگونه نقصان در اطلاعات پرهیز کند. او بیان می‌دارد که اکبرنامه تأثیر عمیقی بر روح و ذهن خوانندگان در افغانستان و هندوستان داشته و این اثر را می‌توان به‌عنوان شاهنامه قرن نوزدهم افغانستان تلقی کرد. این اثر به‌عنوان فصلی از شاهنامه فردوسی نیز شناخته می‌شود.» (ژوبل، ۱۳۸۵: ۶۵) حمید کشمیری به لقب «فردوسی کشمیری» نیز معروف است. اکبرنامه کشمیری به منظور مقاومت در برابر تجاوز بریتانیا و دفاع از سرزمین، آزادی و استقلال افغانستان سروده شده است که در آن از سعدی و پندهای او نیز استفاده می‌کند:

حذر کن ازین دشمن بدنهاد مگر پندی سعدی نداری به یاد
زیگانه پرهیز کردن نکوست که دشمن توان بود در لیس دوست
تو دشمن چنین روز و شب پروری از این سرگذر ورنه پایی خوری
(همان، ۴۵)

۲-۹-۳- اکبرنامه کشمیری و رزم زنان در برابر تهاجم انگلیس

اکبرنامه، همچون شاهنامه فردوسی در بحر متقارب سروده شده است. در این اثر، حمید کشمیری با استفاده از تصاویر شاعرانه رزم کابلیان و بخصوص زنان کابل را در مقابل تهاجم بریتانیایی‌ها به طرزی هیجان‌انگیز و حماسی به تصویر کشیده است:

چو لشکر به بازار کابل تمام در آمد بر آمد خروش عوام
زن و مرد، پیرو جوان سو به سوی ستاندند بر برزن و بام و کوی
هژبران کابل پس و پیش راه گرفتند بر لشکر کینه خواه
نمودند در کوچه تنگ بند زبام و در غرفه های بلند
به هر کس فتاد آن چه در دم به دست به فرق سر خصم سرکش، شکست
نهانی غزالان نخچیر گیر که گاهی شکاری زدندی به تیر
آن جنگ آشفته چون ماده شیر ز بالا ندیدند بالا و زیر
ز هر روزن و برزن و پیش طاق بر آمد صدای ترقاتراق

یکی را به سر کاسه‌ای از هوا
 یکی خمره گاو دوشه به دست
 دیگر را شکستند بر سر سبو
 تو گفتی که در گردن آن عنود
 یکی را بیفتاد تشتی زبام
 بیفتاد و شد کاسه سر جدا
 بر آورد و بر فرق دشمن شکست
 که شد حلقه اش راست اندر گلو
 شد از آسمان طوق لعنت فرود
 فتادش به سر تشتی و تشتش زبام
 (حیب، ۱۳۸۱: ۳۰-۳۱)

۲-۱۰- نوید آزادی و رهایی

همان گونه که در این پژوهش، بارها گفته شد شاهنامه در طول تاریخ مقاومت افغانستان در برابر اشغالگران خارجی و ستم‌پیشگان داخلی منبع الهام و محرک دلیری و کنشگری عینی بوده است. علاوه بر این، بسیاری از مفاهیم و اسطوره‌های شاهنامه توسط شاعران در راستای رسیدن به پیروزی و رهایی تصویر شده است که در شعر سیده شکوفه اکبرزاده، شاعر و پژوهشگر افغانستان، بازتاب یافته است:

پدرم چندین هزار ساله است جغرافیای آزادیست / زبان من هفت خوانیست پر از رستم / کهن سال خاکستری مو مرا پرورده است / دو بازویش دو سیمرخ مهربانی / در دست‌هایش ستاره‌ایست که اندک اندک شب را تسخیر می کند... و آن ستاره منم. (اکبرزاده، ۱۳۹۱: ۱۰۰)

۳- نتیجه‌گیری

در این پژوهش با واکاوی برخی منابع پژوهشی و آثار شعری محققان و شاعران افغانستان نشان داده شد که تأثیرات بی‌نظیر شاهنامه فردوسی بر ارزش‌ها، باورهای هویتی و ادبیات پایداری این سرزمین انکارناپذیر است. شاهنامه، در میان مردم افغانستان با مفاهیمی همچون عدالت، شجاعت، وفاداری و جوانمردی به عنوان یک منبع اصیل و ارزشمند برای تقویت انگاره‌های ملی و فرهنگی آنان کارکرد دارد و می‌تواند نقش بسیار مهمی در تقویت ارزش‌های ملت افغانستان داشته باشد.

درباره روایت‌نگاری شاهنامه و شاهنامه‌خوانی در فرهنگ افغانستان مباحثی مطرح شد که بازگوکننده توجه مردم به طور عینی و عملی به شاهنامه است. گفته شد که این سنت در بازارها و خانه‌های مردم رایج بوده و در افزایش حمیت و روحیه دلیری و جوانمردی

آنان مؤثر بوده است. روایت‌گری و خوانش داستان‌های پهلوانی شاهنامه، باعث ایجاد انگیزه و اشتیاق بیشتر در مردم می‌شد و به آن‌ها در برابر چالش‌ها و مشکلات انگیزه و نیرو می‌داده است. همچنین در پرورش روحیه رزمی و ایجاد حس حماسی در مردم، به عنوان یک روش آموزشی نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت. در این پژوهش با آوردن نمونه‌های شعری متعدد تأثیر شخصیت‌ها، مکان‌ها، اسطوره‌ها و دیگر عناصر هویتی شاهنامه بر گستره شعر پایداری شاعران افغانستان نشان داده شد و برخی رویکردهای تاریخی و عملی آن‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفت. گفته شد که استفاده از اسطوره‌های شاهنامه، در شعر برخی شاعران این کشور، به دلیل کنشگری و ایجاد روحیه حماسی و قهرمانی، احیا شده است که نشان از جاری بودن حقایق اسطوره‌ای در این سرزمین دارد.

همچنین به وسیله بازنمایی تأثیرپذیری شعر پایداری افغانستان از شاهنامه فردوسی، نشان داده شد که این اثر بزرگ به عنوان یک بنیان فرهنگی برای ادبیات پایداری در افغانستان در طول تاریخ این کشور نقش ایفا کرده است. شاعران و نویسندگان پایداری با الهام گرفتن از شاهنامه، ارزش‌های مرتبط با هویت ملی، اندیشه‌های انقلابی و ایده‌های پایداری خود را سازمان و سامان بخشیده‌اند و این اثر نقش بسزایی در ارتقای ارزش‌های انسانی و اخلاقی دیروز و اکنون افغانستان داشته است و دارد. این بهره‌گیری نه تنها به پایداری و توسعه اجتماعی یاری می‌رساند، بلکه با اثربخشی بر دیگر ساحت‌ها و ابعاد اجتماعی، می‌تواند موجب پیشرفت و شکوفایی جامعه شود.

۱- دایرةالمعارف آریانا، دانشنامه ای به زبان فارسی و پشتو است که از سال ۱۳۲۸ طی دو دوره توسط انجمن دایرةالمعارف کابل در افغانستان به چاپ رسیده است.

۲- به عنوان نمونه، محمد عزیر یعقوبی، دانشجوی کارشناسی ارشد ادبیات پایداری افغانستان در ایران، درباره رواج فرهنگ شاهنامه خوانی و دیگر آثار ادبی می‌گوید: پدر بزرگم، میرمحمد عمرخان، یکی از وکلای سرشناس و رئیس پارلمان زمان خود بود و همچنان از جمله افرادی بود که در جمع مشروطه‌خواهان حضور داشت و از تشکیل حکومت مشروطه حمایت می‌کرد. علاقه‌مندی‌های ژرف او به شعر، شاعران و فرهنگیان، نشان‌دهنده دانش و آگاهی وی از مسائل فرهنگی و ادبی بود. معاریف و معلمان زمان را در

شب‌های جمعه، به خانه‌اش دعوت می‌کرد و مجالس را با شاهنامه‌خوانی و مثنوی خوانی آراسته می‌ساخت. گاهی هم بحث‌های علمی درباره شاهنامه و مثنوی میانشان صورت می‌گرفت. هر یک از افراد پیشین خانواده ما، دانش و توانایی خاصی در خصوص شاهنامه و شرح بیت‌های آن داشتند. به عنوان مثال، میر عبدالکریم خان، مشهور به قریه‌دار، با دانش و توانایی بی‌نظیری که در زمینه شاهنامه داشت، با قدرت بیان داستان‌های پهلوانی و شگفت‌انگیز پهلوانان مانند رستم و سهراب و سایر جوانمردان را برای ما روایت می‌کرد. همچنان مادر بزرگ مادری ام (بی بی حاجی)، بسیار شجاع و مهمان‌دوست بود و دانش و مهارت فراوانی در مورد شاهنامه و خواندن آن، به ویژه بخش پهلوانی آن داشت. او با لحن شیرینش به گونه‌ای شفاهی دلبری‌ها، رزم آوری‌ها و جوانمردی‌های پهلوانانی همچون رستم، سهراب، سیاوش و سایر پهلوانان اسطوره‌ای را برای ما تعریف می‌کرد و به ما انگیزه شجاعت می‌داد.

۳- این بیت تضمین شاعر از این ابیات معروف فردوسی است که در ستایش اثر خود سروده است:

ز بهاران و از تابش آفتاب	بناهای آباد گردد خراب
که از باد و باران نیابد گزند	پی افکندم از نظم کاخی بلند
همی خواندش هر که دارد خرد	بر این نامه بر عمرها بگذرد

(فردوسی، ج ۴، ص ۱۷۳-۱۷۴، بیت ۶۸۶۶)

۴- بنایی تاریخی شبیه تختی بزرگ در شمال افغانستان

۵ - گیاهی معطر که آن را در دهان می‌جویند.

فهرست منابع

- آذرخش، سرور. (۱۳۸۰). **انگاره بر آئینه چرخشت**. پیشاور: مرکز نشراتی آرش.
- اکبرزاده، سیده شکوفه. (۱۳۹۱). «**جایگاه شاهنامه در افغانستان**». بزرگداشت حکیم ابوالقاسم فردوسی. سال یکم، شماره یکم، صص ۹۰-۱۰۱.
- انوشه، حسن. (۱۳۸۱). **دانشنامه ادب فارسی**، جلد سوم، چاپ دوم. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- باختری، واصف. (۱۳۸۸). **سفالینه‌یی چند بر پیشخوان بلورین فردا**. به کوشش ناصر هوتک. کابل: انتشارات پرنیان.
- جواهری، غلام یحیا. (۱۳۸۸). **شهر هزارچهره من**. کابل: انجمن قلم افغانستان.
- حبیب، اسدالله. (۱۳۸۱). **ادبیات دری در نیمه نخستین سده بیستم**. چاپ دوم. پشاور: انتشارات ملتهب.
- حبیبی، عبدالحی. (۱۳۸۶). **جغرافیای تاریخی افغانستان**. کابل: انتشارات میوند.
- حامد، عبدالسمیع. (۱۳۷۱). **شیشه های تشنه**. بلخ: انجمن نویسندگان بلخ.
- حامد، عبدالسمیع. (۱۳۷۷). **بگذار شب همیشه بماند**. پشاور: مرکز نشراتی میوند.
- خلیق، صالح محمد. (۱۳۹۵). **تأثیر شاهنامه بر شعر مقاومت افغانستان**. تهران: انجمن نویسندگان بلخ.
- خالقی، جلال. (۱۳۸۶). **شاهنامه خالقی (از آغاز تا پایان داستان فرود سیاوخش)**. چاپ چهارم، تهران: انتشارات کانون فردوسی وابسته به مرکز دایر المعارف بزرگ اسلامی.
- سخا، سید ضیاءالحق. (۱۳۸۶). **در لحظه‌های آتش و باروت**. هرات: انجمن ادبی هرات.
- رویین، عبدالرزاق. (۱۳۹۱). **سیمرغ های بی آشیانه البرز**. کابل: انتشارات میوند.
- ژوبل، محمود حیدر. (۱۳۸۵). **تاریخ ادبیات افغانستان**. کابل: انتشارات سعید.
- عاصی، عبدالقهار. (۱۳۶۹). **دیوان عاشقانه باغ**. کابل: انجمن نویسندگان افغانستان.
- عاصی، عبدالقهار. (۱۳۸۸). **کلیات اشعار قهار عاصی**. چاپ دوم. پشاور: انتشارات خیام.
- عظیمی، محمدعظیم. (۱۳۹۰). **افغانستان و نقاط شگفت انگیز آن**. کابل: انتشارات بین المللی الهدی.
- طغیان ساکایی، محمد یونس. (۱۳۹۷). **تاریخ ادبیات فارسی دری سده های ۷ و هجری**. کابل: انتشارات عازم.
- فrend، عبدالنهمیم. (۱۳۸۵). **اعدام ماه**. کابل: واحد انتشارات مسعود شهید.
- فروغ، خالد. (۱۳۷۹). **عبور از قرن قابیل**. پشاور: مرکز نشراتی میوند.
- فروغ، خالد. (۱۳۸۶). **همیشه پنج عصر**. کابل: انتشارات میوند.

- کاظمی، محمد کاظم و رحمانی، محمد آصف. (۱۳۷۰). **شعر مقاومت افغانستان**. تهران: انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- کهزاد، احمد علی. (۱۳۵۵). **افغانستان در شاهنامه**. کابل: انتشارات. بیهقی.
- مظفری، سید ابوطالب. (۱۳۷۲). **پایتخت پری‌ها**. تهران: انجمن شاعران ایران.
- مهدی زاده کابلی، محمد رئوف. (۱۳۷۶). **درآمدی بر تاریخ افغانستان**. قم: نشر صحافی احسانی.
- نادری، پرتو. (۱۳۸۹). **با گام‌های نخستین**. کابل: انتشارات میوند.
- نادری، پرتو. (۱۳۸۷). **و گریه صد قرن در گلو دارم**. پیشاور: مرکز نشراتی آرش.
- نادری، پرتو. (۱۳۶۹). **قفل‌ی بر درگاه خاکستر**. کابل: انجمن نویسندگان افغانستان.
- نادری، پرتو. (۱۳۷۹). **تصویر بزرگ، آینه کوچک**. پیشاور: مرکز نشراتی آرش.
- نادری، پرتو. (۱۳۹۹). **شعر پایداری و چگونگی آن در افغانستان**. کابل: انتشارات سعید.
- ناظمی، لطیف. (۱۳۶۵). **سایه و مرداب**. کابل: انتشارات انجمن نویسندگان افغانستان.
- نعیمی، شاه محمود. (۱۳۹۸). **افغانستان به روایت دیگر (جغرافیای تاریخی و ماندگارهای باستانی)**. کابل: نشر پرنده.

یسنا، یعقوب. (۱۴۰۲). <https://www.rudabe.com/archives/5642>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی